

О. В. Станчевська, Г. В. Петрова, Г. О. Котова

Мелітопольський район

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ РАЙОН – район, що знаходиться у південно-західній частині [Запорізької області](#). Межує на Пд. і Пд. Зх. з Якимів., на Зх. – з Веселів., на Пн. – з Михайлів., на Пн. і Пн. Сх. – з Токмац., на Сх. і Пд. Сх. – з Приазов. р-нами Запоріз. обл. У березні 1923 у складі Мелітопольської округи (існувала до 1930) утвор. 15 р-нів, зокрема й Великотокмац. (від 1962 – Токмац.), Вознесен., Кизияр. (центр – с. Кизияр, нині у складі міста обл. значення Мелітополь, що виконує функції райцентру М. р.) і Пришибський (центр – с. Пришиб, нині смт Михайлів. р-ну). У червні 1924 Великотокмац. р-н перепідпорядковано Бердян. округі. Тоді ж з частини Великотокмац. р-ну утвор. Молочан. (центр – с. Молочанськ, нині місто Токмац. р-ну), а з частини Пришиб. р-ну – Терпіннів. нім. нац. р-ни. У червні 1925 Великотокмац. і Молочан. р-ни віднесено до Мелітоп. округи. У вересні 1930 Вознесен. і Кизияр. р-ни об'єднано в М. р., до якого в травні 1933 приєднано Терпіннів. р-н, а в березні 1939 – частину Молочан. р-ну. 1923–25 насел. пункти Мелітопольщини перебували в межах Катеринослав. губ.; 1932–39 – Дніпроп., від 1939 – Запоріз. обл. Жит. потерпали від голодомору 1932–33, зазнали сталін. репресій. Від жовтня 1941 до жовтня 1943 – під нім.-фашист. окупацією. Нацисти розстріляли понад 14 тис. осіб. Діяли рад. і ОУНів. підпілля. Від 26 вересня до 5 листопада 1943 у ході битви за Дніпро тривала Мелітопольська наступальна операція 4-го Укр. (до 20 жовтня – Пд.) фронту проти нім. військ. угруповання, що обороняло правобереж. молочан. рубіж (лінія «Вотан»). На Мелітопольщині найзапекліші бої відбувалися за Мелітополь та pobl. с. Мордвинівка. У ході Мелітоп. наступал. операції, зокрема й за межами М. р., відзначилися 79 рад. бійців, яких удостоєно звання Героя Рад. Союзу; 18 частин і з'єднань рад. армії найменовано «Мелітопольськими». У післявоєнні роки у насел. пунктах М. р. встановлено понад 50 пам'ятників, меморіалів і пам'ят. знаків мирним жит., воїнам-визволителям і воїнам-землякам, які загинули під час 2-ї світової війни. Двічі (2004 і 2005) у с. Новобогданівка відбувалися вибухи артилер. складів. 2016 с. Советське Промінів. сільс. ради перейменовано на Волошкове. Пл. р-ну 1780 км². За переписом 2001, проживали 56 104 особи (складає 97,6 % до 1989): українців – 62,8 %, росіян – 31,2 %, крим. татар – 0,9 %, білорусів – 0,7 %, болгар – 0,6 %; найбільшими насел. пунктами були села Костянтинівка (12 081), Вознесенка (5123), Терпіння (4854) та Новобогданівка (3656). Станом на 1 січня 2017 мешкали 49 434 особи. У складі р-ну – смт Мирне та 66 сільс. насел. пунктів. Лежить на Причорноморській низовині. Поверхня – низовинна

пологохвиляста лесова рівнина, слабозчленована балками та ярами. Розвідані поклади вапняків, глини та піску. Гол. річки: Молочна з притоками Арабка (гірло знаходиться поблизу с. Вознесенка), Курушан (поблизу с. Кам'янське), Юшанли (поблизу с. Терпіння) та Сага (довж. 14 км, бере початок поблизу с. Костянтинівка, а впадає поблизу с. Мордвинівка); Джекежня (її витік поблизу с. Костянтинівка), Тащенак (поблизу с. Трудове; усі – бас. Молочного лиману, що омиває у пд. частині М. р. землі Мордвинів. сільс. ради); Малий Утлюк (бере початок поблизу с. Малий Утлюк; притока Утлюцького лиману). На Пн. ґрунти переважно чорноземні, на Пд. – темно-каштан. солонцюваті. У Мирному – адміністрація Мелітоп. лісомислив. господарства, що об'єднує лісництва у М. р. (Старобердянське, 2833 га; Семенівське, 2836 га; Терпіннівське, 667 га), а також у Якимів. і Приазов. р-нах. Осн. породи дерев: дуб, ясен і клен. Об'єкти природно-заповід. фонду: заг.-держ. значення – Старобердянський заказник (993 га, статус надано 1974, ландшафт., між селами Вознесенка та Новопилипівка) та пам'ятка природи Кам'яна могила над р. Молочна (15 га, 1963, геол., с. Терпіння); місц. значення – заказники Відріг Чебрецевий (7,5 га, 1990), Троїцька балка (1 га; обидва – с. Терпіння), 5 Цілинних ділянок (249 га, с. Костянтинівка; 10 га; 150 га; 502 га; усі – 1980; 332,6 га, 2015; усі – с. Мордвинівка, ботан.), Цілинні ділянки в гірлі р. Арабка (2 га) та в поймі р. Молочна (4 га; обидва – с. Вознесенка), ділянки № 1 (17 га) та № 2 (9 га) Цілинної балки Троїцька (с. Троїцьке; усі – 1984, ентомолог.), пам'ятки природи Віковий дуб черешчатий (1987, с. Травневе), Дуб черешчатий (с. Промінь), Дуби черешчаті № 1 і № 2 (с. Соснівка; усі – 1979), Дуб-патріарх (1999, с. Терпіння; усі – ботан.), парки-пам'ятки садово-парк. мистецтва Еліта (5 га, с. Зарічне; закладений у 19 ст. землевласником Реймером), Садове (1 га, с. Нове; обидва – 1984), Цілющі джерела (3 га, 1999, с. Терпіння). 2010 створ. Приазовський національний природний парк (78 тис. га; охоронні тер. у Мелітополі та М. р., а також у Бердянську, Бердян., Приазов. і Якимів. р-нах). Є міні-зоопарк «Страус-Південь». Мелітопольщина – один із найбільш розвинених агропром. і культурно-істор. регіонів Запоріж. обл. Гол. пром. підприємства: маш.-буд. галузі – Мелітоп. завод трактор. автозапчастин (с. Обільне), Мелітоп. мех. завод (с. Костянтинівка), «Магістр», «Мрія» (обидва – с. Семенівка); харч. – Мирнен. завод з виробництва мінерал. води та безалкогол. напоїв «Соцінновація». Пл. с.-г. угідь 153,6 тис. га. Спеціалізація с. господарства: рослинництво зерн., плодово-ягід. і овочевого (бл. 75 % у заг. обсязі) та тваринництво м'ясо-молоч. напрямів. Щорічно у р-ні вирощують понад 125 тис. т озимої пшениці, ячменю, кукурудзи та ін. зерн. культур, 30 тис. т соняшника. Мелітоп. черешні, суниці, яблука, персики, малину та кавуни цінують й за межами України. Середньорічне вироб-во плодів становить 7,5 тис. т, овочів – 3,3 тис. т. Дослідне підприємство «Мелітопольське» (с. Фруктове) Мелітоп. дослід. станції садівництва (див. Зрошуваного садівництва Інститут ім. М. Сидоренка УААН) Інституту садівництва НААНУ є найбільшим у Європі за площею плод. насаджень в одному масиві (обробляє 1700 га землі, з них під садами – бл. 50 %) та має найбільші вироб. показники серед вітчизн. садівн. госп-в. У с. Садове – адміністрація компанії «Мелітопольська черешня» (13 тис. га землі у Запоріж., Херсон. і Харків. обл.). У р-ні

розводять велику рогату худобу та свиней; розвинене птахівництво. Річне виробництво м'яса становить 1,5 тис. т. З Пн. на Пд. р-н перетинають колії Запорізької дирекції Придніпров. залізниці (вузол Федорівка, станції Обільна, Світлодолинське та Ташенак, зупин. пункт Терпіння) й автомобіл. шлях Харків–Сімферополь, зі Сх. на Зх. – автомобіл. шлях Ростов (РФ)–Одеса–Рені (Одес. обл.). У М. р. – 35 заг.-осв. (нового типу – гімназія «Орієнтир» у с. Вознесенка, ліцей «Ерудит», спеціаліз. різнопрофіль. школа «Прометей», навч.-виховне об'єдн. № 1 «Таврія» у с. Костянтинівка, колегіум «Джерело» у с. Терпіння) і 16 дошкіль. навч. закладів, Будинок дит. та юнац. творчості (58 гуртків), ДЮСШ (30 груп), рай. відділ. МАН (секції: фіз.-мат., істор.-геогр., філології та мистецтвознавства, хім.-біол. і комп'ютер. наук); 34 установи культури клуб. типу, 34 б-ки, 2 дит. муз. школи з 5-ма філіями; центр. рай. лікарня, 12 лікар. амбулаторій заг. практики – сімей. медицини, 13 фельдшер.-акушер. і 19 фельдшер. пунктів. Виходить рай. г. «Новий день». Функціонують 243 творчі формування, 149 колективів худож. творчості, з них 10 мають звання «народний» та «зразковий». У с. Новгородківка при Центрі чеської нац. культури «Чехоград» організовано нар. ансамбль чеської пісні «Чехоградська гудба», який у супроводі духового оркестру часто виступає на обл., всеукр. і міжнар. фестивалях. Відкрито 14 укр. світлиць, літ.-муз. віталень та центрів дозвілля. 1986 у с. Терпіння з метою збереження видат. пам'ятки первіс. мистецтва Кам'яна могила створ. Держ. (від 2008 – нац.) істор.-археол. музей-заповідник «Кам'яна Могила». Досліджено 138 скіф. курганів. Побл. с. Садове – катакомби чітких геом. форм з рівними взаємопов'язаними ходами, прямокут. залами, фрагментами гігант. храм. комплексу (на думку вчених, це могло бути підземне місто скіф. царів). На держ. обліку – 188 пам'яток історії та культури. Па-м'ятка архітектури – церква архістратиґа Михаїла в с. Тихонівка (зведена наприкінці 19 ст., освячена 1905). Збереглася значна кількість будівель 19 ст., меноніт. казарм і старих нім. кладовищ. 2009 у с. Спаське відновлено 25-метр. криницю, яку викопано 1876. Згодом місц. жит. почали називати її «колодязем щастя», оскільки з'явилася нова традиція: у день весілля молодята п'ють з нього воду, а ключ від символ. замка щастя кидають у криницю. Турист. маршрути: «Славетна історія Мелітопольщини», «Відпочинок у Старобердянському лісництві», «Цілющі джерела Мелітопольського краю», «Мелітопольщина заповідна». 2014 у Старобердян. лісництві відкрито екостежку «Кінна прогулянка». Зелені садиби: «Алея троянд» (Мирне), «Затишок» (с. Новопилипівка), «Соснівський янтар» (с. Соснівка), «Цілющі джерела» (с. Семенівка). Щорічно побл. Кам'яної могили проводять обряд. свято «Купальські зорі», у с. Мордвинівка – істор. реконструкцію прориву нім. лінії оборони «Вотан» рад. військами. Серед видат. уродженців – льотчик-випробувач, Герой України О. Галуненко (с. Троїцьке), лікар-терапевт М. Кузнецов (с. Терпіння), лікар-морфолог В. Ткач (с. Троїцьке), хімік О. Федоренко (с. Данило-Іванівка), еколог, краєзнавець І. Курило-Кримчак (с. Вознесенка), живописець, нар. художник України О. Байдуков (с. Троїцьке), художник-монументаліст, графік, живописець, засл. діяч мистецтв України В. Григоров, живописець, графік Д. Латишев (с. Семенівка), скульптор В. Швець-Машкара (с. Костянтинівка), спортсмени, заслужений тренери України з гирьового спорту С.

Кубрак (с. Костянтинівка) та Г. Петренко (с. Високе), учасники 2-ї світової війни, Герої Рад. Союзу Ю. Гулін (с. Троїцьке), С. Деменков, С. Тимофєєв, С. Хазар'ян (усі – с. Астраханка), П. Одинець (с. Костянтинівка), Ф. Поздняков (с. Федорівка), П. Сизов (с. Терпіння). У с. Орлове минули останні роки життя ентомолога, громад.-політ. діяча К. Ліндемана. У М. р. мешкали учасники 2-ї світової війни, Герої Рад. Союзу Є. Гребенюк (с. Федорівка), В. Загной (села Зеленчук і Новомиколаївка), І. М'якотін і В. Поляков (села Обільне та Терпіння).

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Матеріали до опису округ УРСР: (Мелітопольська округа). Х., 1926;
2. Курило-Кримчак І. П. Мелітопольщина в екскурсіях: Довід. для екскурсоводів та туристів. Мелітополь, 1931;
3. Арина А., Котов Г., Лосева К. Социально-экономические изменения в деревне: Мелитопольский район (1885–1938 гг.). Москва, 1939;
4. Воловник С. В., Крылов Н. В., Крылова А. Н. Мелитопольский район: прошлое и настоящее. 70 лет. Мелитополь, 2000;
5. Михайлов Б. Д. Природа вокруг нас: [Мелитоп. р-н] // Новий день. 2000, 4, 18, 25 берез.;
6. 8, 15 квіт.;
7. Безух Ю. Квітка степова: Нариси історії та побуту Північної Таврії. Хн., 2001;
8. Кто есть кто на Мелитопольщине: Информ.-биограф. сб. Х., 2004;
9. Мохов Н. В. Вечная слава Мелитопольщины: Крат. биограф. справоч. Мелитополь, 2005;
10. Линчук А. Мелитопольская наступательная операция 1943 года: Документ. очерк. Токмак, 2005;
11. Курило-Кримчак І. П. Мій рідний край, моя Мелітопольщина: Мат., статті, док. З., 2006;
12. История Мелитопольщины: начало начал // Новий день. 2006, 15 черв.;
13. Баша О. М., Кудусова Д. Л. та ін. Коли катом був голод: Голодомор 1932–1933-х років на Мелітопольщині. З., 2008;
14. Національна палітра Мелітопольщини. Мелітополь, 2009;

15. Кры-лов Н. В., Крылова А. Н. Мелитопольщина: уезд–округ–район и город: Сб. док. и мат. Мелитополь, 2014.

Бібліографічний опис:

Мелітопольський район / О. В. Станчевська, Г. В. Петрова, Г. О. Котова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65545>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).